

Sakon muuntorangaistuksen kuntoutukselliset mahdollisuudet

Tutkimus sakkovangeista ja sakon muuntorangaistuksesta 2010-luvulla

TUOMAS LAURILA & HENRIK LINDERBORG & SASU TYNI & OLLI-PEKKA AALTONEN
& NOORA LÄHTEENMÄKI

Aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu, että sakkovangit ovat heikossa sosiaalisessa asemassa verrattuna muihin vankeihin ja muuhun väestöön. Tutkimuksessa tarkastellaan sakon muuntorangaistusta kuntouttavana prosessina perehtymällä sakkovankien ja vankiloiden henkilökunnan käsityksiin rangaistuksen suorittamisesta sekä kartoittamalla sakkovankien sosiaalisia taustatekijöitä ja uusintarikollisuutta.

.....
English summary at the end of the article

Johdanto

Sakon muuntorangaistus tarkoittaa menettelyä, jossa tuomioistuimen määräämä sakko muunnetaan uudella tuomioistuimen päätöksellä vankeudeksi. Muuntorangaistus voidaan määrätä, jos sakko on jäänyt maksamatta eikä sitä ole saatu perittyä ulosottoin. (Oikeusrekisterikeskus 2019; prosessista tarkemmin Hinkkanen 2013.) Vuoden 2021 alusta alkaen muuntorangaistuksen soveltamisalaa on laajennettu koskemaan niitä henkilöitä, jotka ovat toistuvasti syyllistyneet rikkomuksiin, joista poliisi tai syyttäjä on määrännyt sakkorangaistuksen. Heidän rikkomusasiansa tulee aina viedä tuomioistuinkäsittelyyn, jolloin sakkonsa maksamatta jättäneisiin voidaan soveltaa muuntorangaistusmenettelyä. Lakimuutoksiin on sisällytetty myös muuntorangaistuksen enimmäiskeston lyhentäminen 60:stä 40 päivään ja muunto-suhteen lieventäminen niin, että yksi vankeuspäivä vastaa neljää päiväsakkoa kolmen sijasta. Muutosten tarkoituksena on edistää oikeusjärjestelmän uskottavuutta sekä yleistä lainkuuliaisuutta.

Vaikutusarvion mukaan lakimuutokset lisäävät syyttäjälaitoksen ja tuomioistuinten käsittelemiä rikosasioita 9 600:lla vuosittain ja nostavat päivittäistä vankilukua noin 30:llä. Julkisen talouden vuotuisiksi lisäkustannuksiksi on arvioitu 10,8 miljoonaa euroa. (HE 178/2018 vp; Oikeusministeriö 2019.)

Aikaisemmissa tutkimuksissa toistunut havainto on, että vankilassa muuntorangaistusta suorittavat henkilöt – sakkovangit – ovat sosiaalisesti ja terveydellisesti poikkeuksellisen heikossa asemassa, kun heitä verrataan paitsi koko väestöön myös muihin vankeihin. Heidän lainvastainen toimintansa on usein yhteydessä epävakaaseen elämäntilanteeseen ja päihiteidenkäyttöön. (Wuolijoki ym. 2011; Kuivajärvi 2003.) Sakkovankien marginaalinen asema ja muuntorangaistuksen lyhyt kesto asettavat vankiloille erityisiä haasteita laissa säädetyn perustehtävän kannalta, jonka mukaan vankeuden tavoitteena on ”lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana”

(L 767/2005, 1:2 §). Rikoksettomuutta tukevien – siis kuntouttavien – elementtien tulisi sisältyä suunnitelmallisena prosessina yhtä lailla muuntorangaistusta suorittavien kuin vakavista rikoksista ehdottomaan vankeuteen tuomittujen rangaistusaikaan. Tässä artikkelissa kuvailemme oikeusviranomaisrekisterien ja haastatteluaineistojen perusteella sekä sakkovankeja että muuntorangaistuksen täytäntöönpanon prosessia ja pohdimme, toimiiko muuntorangaistus kuntoutuksellisten tavoitteidensa kannalta tarkoituksenmukaisesti.

Sakkovangit tutkimuksen kohteena ja lyhytaikaisvankien erityisryhmänä

Sakkovankeutta koskevat lakimuutokset ovat olleet tapausesimerkkeinä useissa suomalaisissa tutkimuksissa ja selvityksissä, joissa on käsitelty muuntorangaistuksen rangaistusteoreettisia ja kriminaalipoliittisia ulottuvuuksia (mm. Littunen 2013; Hinkkanen 2013; Oikeusministeriö 2009). Sakon muuntorangaistuksella ei ole havaittu olevan yleisestävää vaikutusta lainvastaiseen käyttäytymiseen, sillä sakkorikosten määrä ei ole kasvanut vuosien 2007 ja 2008 jälkeen, jolloin rangaistusmääräysmenettelyssä annettujen sakkojen muuntokelpoisuus on poistettu (Hinkkanen 2010). Sakkovankien terveydellisiä ja sosiaalisia taustatekijöitä on kartoitettu rikosseuraamusasiakkaiden terveystutkimuksessa 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla. Tutkimusryhmän johtopäätöksenä on, että sakkovangit ovat terveydeltään ja sosiaaliselta asemaltaan heikoin ryhmä vankipopulaatiossa ja että useimmilla heistä ongelmien juuret ovat jo lapsuudessa. (Wuolijoki ym. 2011.) Myös Kirsti Kuivajärven (2003) tutkimuksessa sakkovankien syrjäytyneisyyden on todettu olevan syvää ja pysyvää; lähes joka toinen tutkimusaineistoon valikoituneesta 40 henkilöstä oli kuollut noin kymmenen vuoden seuranta-ajan kuluessa.

Sakkovankeudelle tunnusomainen lyhyt kesto linkittää tutkimusaiheemme erityisesti lyhytaikaisvankeja koskevaan tutkimukseen, jolla on sakkovankitutkimusta kansainvälisemmät, vuosikymmenien taakse ulottuvat juuret (Kivivuori & Linderborg 2009, 4–6). Lyhyiden vankeusrangaistusten aiheuttamat kustannukset ja kyseenalainen vaikutus uusintarikollisuuteen ovat motivoineet viranomaisia muun muassa tarkastelemaan erilaisia yhdyskuntaseuraamuksia vankeuden vaihtoehtona (esim. Oikeusministeriö 2009; Eaton & Mews 2019). Margit Kyngäksen (2000)

nuoria rikoksentehtäjiä käsittelevässä väitöstudiumuksessa sekä Janne Kivivuoren ja Henrik Linderborgin (2009) lyhytaikaisvankitutkimuksessa perehdytään yksilön rikosuraan vaikuttaviin tekijöihin elämänkaareissa. Näissä tutkimuksissa vankeuden merkitys rikoksista tuomitun yhteiskuntaan integroitumisessa on osoittautunut enemmän satumanvaraiseksi kuin tietyllä tavalla vaikuttavaksi interventioksi. Varsinkin moninkertaisille vangeille vankeudessa eletty aika näyttäytyy usein ”hukainvestointina”, joka voi herättää motivaation rikollisuudesta irtautumiselle mutta ei tue tätä aietta konkreettisesti. Vankilayhteisöön sopeutuminen, elämänrytmin tasaantuminen ja mahdollisuudet esimerkiksi opiskeluun eivät samassa määrin koske lyhytaikaisvankeja kuin pitkää vankeusrangaistusta suorittavia, vaikka he välttyisivätkin niiltä arkielämästä vieraannuttavilta vaikutuksilta, joita laitostumiseen liittyy. (Kyngäs 2000, 100–104, 135–153; Kivivuori & Linderborg 2009, 125–161, 181–182.) Sarah Armstrongin ja Beth Weaverin (2013) lyhytaikaisvankitutkimuksen johtopäätöksenä on, että yksittäisen vankeusjakson vaikutuksia olennaisempi tutkimuskohde olisi useiden lyhyiden rangaistusten merkitys tuomittujen elämässä kokonaisuutena.

Tutkimustehtävä

Artikkelin päätarkoituksena on kuvailla sakkovankeusprosessia sekä sakon muuntorangaistuksen suorittaneita henkilöitä Suomessa 2010-luvun aikana. Tavoitteenamme on täydentää aikaisempien tutkimusten tuottamaa tietoa sakon muuntorangaistuksesta erityisesti vankeuden osalta. Tutkimuskohteenamme on sakkovankeus kuntouttavana prosessina, jolloin tarkasteltavana ovat – paitsi sakkovangit yleensä – muuntorangaistuksen suorittamisen eri vaiheet ja niihin liittyvät kuntoutukselliset elementit.

Rikosseuraamusalalla termi kuntouttaminen (*rehabilitation*) viittaa toimiiin, joilla pyritään vähentämään rikoksista tuomitun taipumusta tehdä uusia rikoksia ja edistämään hänen mahdollisuuksiaan toimia täysivaltaisena yhteiskunnan jäsenenä (esim. Laine 2014, 286). Se, millainen toiminta on kuntouttavassa mielessä perusteltua ja tehokasta, on ollut laajan tutkimuksellisen mielenkiinnon sekä paradigmatieteiden kohteena jo vuosikymmenien ajan (mt., 286–305; Tyni 2015, 64–72). Edellä olevan määritelmän mukainen kuntoutta-

minen vastaa kuitenkin pääpiirteiltään nykylain mukaista vankeuden täytäntöönpanon yleistä tavoitetta ja pitää näin ollen sisällään esimerkiksi vankilan työtoiminnan, vankeusaikaisen opiskelun sekä vapaa-ajan toiminnot – terveydellisen ja sosiaalisen kuntoutuksen lisäksi (ks. L 767/2005).

Vuoden 2021 alussa voimaan tulleiden lakimuutosten valmistelussa kuntouttamista koskevat näkökohdat ovat keskittyneet vankilan ulkopuolella toteutettavaan laitospuoliseen päihdekuntoutukseen (ks. HE 178/2018 vp). Eduskunta on lakimuutoksista päättäessään hyväksynyt lakivaliokunnan lausuman, jonka mukaan hallitus sitoutuu selvittämään mahdollisuudet kehittää ja laajentaa muuntorangaistukseen tuomittujen sijoittamista vankilan ulkopuoliseen päihdehuoltolaitokseen ja varmistaa tarvittavien palvelujen jatkuminen muuntorangaistuksen suorittamisen jälkeen (LaVM 16/2018 vp; EV 245/2018 vp). Vaikka sovellamme tutkimuksessa selvästi laajempaa käsitystä kuntouttamisesta, olennainen yhdistävä tekijä on, että huomio kiinnitetään vankeutta edeltävien ja sen jälkeisten kuntouttavien prosessien turvaamiseen. Henkilökohtaiseen muutokseen tähtäävien – niin sanotusti psykologisten – prosessien ohella on otettava huomioon muitakin tuomitun elämään vaikuttavia seikkoja, joissa vankeus voi olla myönteisen kehityksen edistäjänä tai estäjänä. Esimerkiksi kriminologi Fergus McNeill (2012) on korostanut oikeudellisia, moraalisia ja sosiaalisia näkökulmia, jotka väistämättä liittyvät rikosprosessin tavoitteeseen tukea tuomittuja rikollisesta elämäntavasta irtautumisessa. Tämä moniulotteinen näkökulma sointuu tavoitteeseemme tutkia sakon muuntorangaistuksen kuntouttavuutta kokonaisuutena.

Muodostamme tilastollisen yleiskuvan ilmiöstä 2010-luvun aikana suorittettujen muuntorangaistusten rekisteritietojen perusteella. Tilastolliseen tarkasteluun sisältyy myös uusintarikollisuus-

analyysi, joka vastaa kysymykseen muuntorangaistuksen vaikuttavuudesta: kuinka suuri osa sakkovangeista syyllistyy uusiin rikoksiin vapaututtuaan, ja millaisia yhdistäviä taustatekijöitä rikok-senuusijoilla on. Yleiskuvaa täydennämme sakkovankien ja vankiloiden henkilökunnan haastattelujen analyysillä, jonka tarkoitus on tuottaa syvempää ymmärrystä muuntorangaistuksen suorittamisesta, siihen sisältyvistä kuntouttavista elementeistä sekä sakkovankien elämäntilanteista.

Tutkimusaineistot ja -menetelmät

Tilastollinen analyysimme perustuu Rikosseuramuslaitoksen ja Oikeusrekisterikeskuksen rekisteriaineistoihin. Pääaineiston muodostavat vankitietojärjestelmään kirjatut, vuosina 2011–2019 päättyneet vankeusjaksot (N = 11 014), joissa seuraamuksena on ollut ainoastaan sakon muuntorangaistus. Pääaineistosta on erotettu kolme erillistä henkilöaineistoa (ks. taulukko 1), joihin on valittu jokaiselta henkilöltä ensimmäiseksi päättyneen sakkovankeusjakson (indeksijakso) tiedot. Sakkovankien rikosuusimisen analyysia varten henkilöaineistoihin on liitetty heidän rikostuomioitaan ja rikoksentekepäiviä koskevia tietoja rikostuomiosovelluksesta (RITU) sekä tuomiolauselmajärjestelmän rikosasiainrekisteristä (TLP/RAR). Näitä tietoja on tarkasteltu viiden vuoden ajalta ennen indeksijaksoa ja kolmen vuoden ajalta indeksijakson päättymisen jälkeen. Muuntorangaistukseen johtaneiden rikosten sekä prosessin keston analyysi on edellyttänyt lisäksi Oikeusrekisterikeskuksen täytäntöönpanojärjestelmästä (Rajsa) saatavia tietoja. Niitä ei ole mahdollista saada kattavasti rekisterien erilaisten käyttöönotto- ja päivittymisajankohtien vuoksi. Vankitietojärjestelmään säännöllisesti päivitettävät tiedot rangaistuksensa suorittaneiden henkilöiden kuolinpäivistä luovuttaa Digi- ja väestötietovirasto. Rekisteriaineistojen yhdistäminen, käsittely, säilyttäminen ja tuhoaminen on

Taulukko 1. Tutkimuksessa hyödynnetyt rekisteriaineistot

Aineisto	Muuntorangaistuksen päättymisen (kk/vuosi)	N	Tilastoyksikkö
A. Päättyneet muuntorangaistukset	01/2011–12/2019	11 014	vankeusjakso
B. Muuntorangaistuksen suorittaneet henkilöt	01/2011–12/2019	7 577	henkilö
C. Muuntorangaistuksen suorittaneiden henkilöiden rikok-senuusiminen	01/2011–12/2015	4 559	henkilö
D. Muuntorangaistuksen suorittaneiden henkilöiden sakkotuomiot	01/2015–01/2019	2 616	henkilö

toteutettu Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa.

Uusintarikollisuusanalyysissamme rikoksen uusimisen kriteerinä on sakkovankeuden jälkeen tehty rikos, joka on johtanut tuomioistuimen määräämään tuomioon. Mukaan laskettuja tuomiolajeja ovat sakko, ehdollinen ja ehdoton vankeus sekä yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus ja nuorisorangaistus. Koska tutkimusaiheenamme on sakon muuntorangaistus, tarkastellaan sakkotuomioita tuloksissa omana kategorianaan. Selitävien muuttujien (kovariaattien) yksittäis- ja yhdysvaikutuksia rikosten uusimiseen on analysoitu Coxin suhteellisen vaaran mallilla, jossa vasteena on rikoksenuusimisen nopeus.¹ Menetelmän etuna esimerkiksi logistiseen regressioon verrattuna on, että se tuottaa tietoa uusimisriskin lisäksi uusimisnopeudesta ja huomioi myös tapaukset, joissa koko seuranta-aika ei täyty. Selviytymismallissamme kolmen vuoden pituinen seuranta-aika alkaa vapautumispäivästä ja päättyy ensimmäiseen rikoksentekopäivään tai mahdolliseen kuolinpäivään. Olennaista on, että uuteen tuomioon johdaneen rikoksen tekopäivämäärä sijoittuu indeksijakson päättymisen jälkeiseen aikaan; kyseessä on niin sanottu aito uusintarikollisuus (ks. Tyni 2015, 151–152).

Vankien uusintarikollisuuteen vaikuttavat riskitekijät ovat tunnettuja ja universaaleja. Vankien uusimisriskiä lisäävät muun muassa aiempi rikoshistoria ja nuori ikä. Kovariaatit on valittu suomalaisen ja kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden perusteella, jolloin tuloksia voidaan verrata muihin uusintarikollisuustutkimuksiin. (Esim. Graunbøl ym. 2010; Tyni 2020.) Analyysiin on lisäksi sisällytetty sakon muuntorangaistuksen erityispiirteitä kuvaavia taustamuuttujia (kuten, maksoiko henkilö sakot vankilassa). Rekisterien tietosisällöt ovat asettaneet rajoituksia kovariaattien valinnalle. Esimerkiksi sakkovankien päihdeongelmien yhteyttä uusintarikollisuuteen ei ole voitu selvittää tässä tutkimuksessa, sillä vankien terveyttä koskevat merkinnät eivät kuulu vankitietojärjestelmään tai muihin rekisterilähteisiimme.

Tutkimuksemme laadullinen aineisto kerättiin yksilöhaastatteluina kuudessa suljetussa vankilassa marraskuun 2018 ja tammikuun 2019 välisenä aikana. Kaikki haastattelut perustuivat osallistujien vapaaehtoisuuteen. Haastattelijat olivat Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön virkamiehiä, joilla ei normaaliyössään ole läheistä suhdetta vankiloiden arkitoimintaan. Haastattelupaikoiksi valikoituivat sakkovankien suurimman määrän perusteella Helsingin, Hämeenlinnan, Kuopion, Kylmäkosken, Sukevan ja Turun vankilat. Kaikkia haastattelupäivinä paikalla olleita sakkovankeja pyydettiin haastateltaviksi; haastatteluista kieltäytyneitä oli neljä. Vankiloiden henkilökunnasta haastatteluihin osallistui yhteyshenkilöiden välittämien tiedustelujen perusteella sellaisia Rikosseuraamuslaitoksen ja Vankiterveydenhuollon virkamiehiä, jotka tunsivat sakkovankien liittyvät erityisnäkökulmat. Vartijoiden ja rikosseuraamusesimiesten lisäksi haastateltaviin kuului muun muassa erityisohjaajia, sairaanhoitajia, virastosihteereitä ja arviointikeskusten erikoissuunnittelijoita. Haastattelujen kesto vaihteli 15 minuutista pisimmillään yli tuntiin riippuen haastateltavan innokkuudesta ja valmiudesta vastata tutkimustehävän mukaisiin aiheisiin. Vankihaastattelut toteutettiin nimettöminä, ja haastatteluäänitteiden litterointivaiheessa paikannimet ja muut tunnistetiedot poistettiin aineistosta.

Henkilöstöhaastattelujen pääteemoina olivat sakkovankeusprosessi sekä sakkovankien kuntoutustoimenpiteet ja motivointi. Haastatteluaineistojen laadullinen sisällönanalyysi keskittyy vankiloiden henkilökunnalta (N = 24) kerättyissä haastatteluissa erityisesti muuntorangaistuksen prosessia koskeviin seikkoihin, joiden perusteella muodostuu kuvaus tyypillisestä sakkovankeusjaksosta vankilaan saapumisen ja vapautumisen välillä. Sakon muuntorangaistusta suorittavien vankien (N = 22) haastatteluista olemme analysoineet haastattelu-teemojen mukaisesti kuvauksia heidän omasta elämäntilanteestaan, sakkovankeuteen liittyvistä kokemuksistaan ja tulevaisuuden suunnitelmistaan.

¹ *Proportional Hazard oletusten paikkansapitävyyttä tutkittiin Kaplan–Meier-kuvaajilla, komplementaaraisilla log-log-kuvaajilla sekä residuaalidiagnostiikalla (martingali, devianssi ja painotettu Schoenfeld). Mallien valinnossa niiden hyvyttä tarkasteltiin -2 Log likelihood arvojen muutosten perusteella ja mallien välisissä vertailuissa käytettiin Akaiken informaatiokriteerin (AIC) arvoja.*

Sakon muuntorangaistuksen suorittamisen rekisteriaineistojen valossa

Sakkovankeusjaksojen määrä ja pituus sekä sakkorikokset

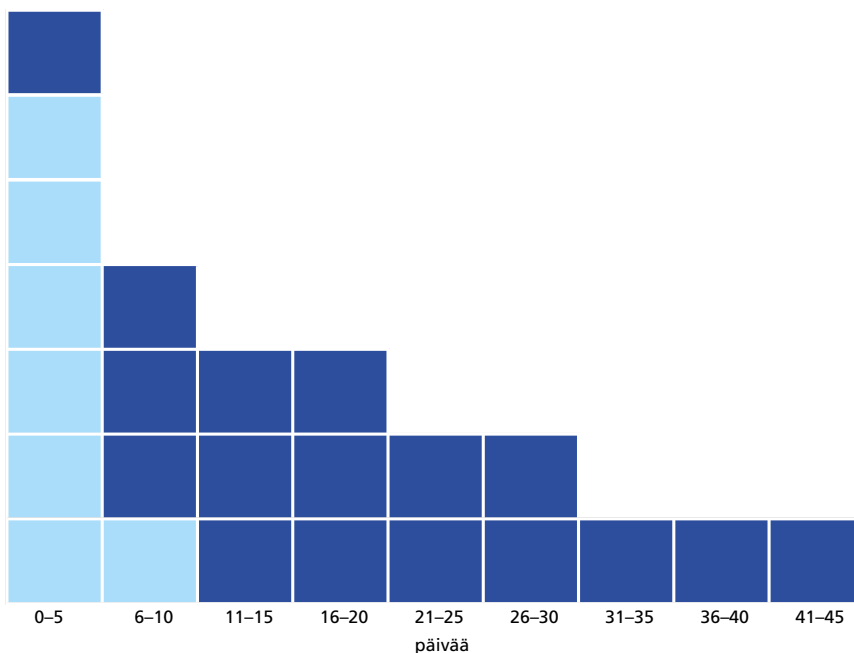
Vuosina 2011–2019 Suomen vankiloissa päättyi 11 014 vankeusjaksoa, joissa ainoana suoritettuna rangaistuksena oli sakon muuntorangaistus. Päättyneiden sakkovankeuksien vuosittainen keskimäärä oli noin 1 200 (ks. kuvio 1). Lähes puolet (49 %) sakkovangeista vapautui kymmenen päivän kuluessa vankilaan saapumisesta. Sakkovankeus suoritetaan pääsääntöisesti suljetussa vankilassa; avolaitoksista vapautui vain neljä prosenttia ($n = 478$) kaikista sakkovangeista, keskimäärin 53 sakkovankia vuodessa. Vankilan ulkopuoliseen päihdekuntoutuslaitokseen sijoitettiin yhdeksän vuoden tarkastelujakson aikana yhteensä 155 sakkovankia suorittamaan rangaistustaan. Heistä 47 palasi vankilaan saman vankeusjakson aikana, eli ulkopuolinen sijoitus keskeytettiin.

Muunnettujen sakkojen mediaanisumma yhdellä sakkovankeusjaksolla oli 400 euroa. Noin 11 prosentissa päättyneistä jaksoista sakkosum-

ma ylitti 1 000 euroa. Muuntotuomioiden pituudet olivat keskimäärin 16 vankeuspäivää. Sakkonsa vankilassa maksaneita ja sillä perusteella vapautuneita oli aineistossa 3 124, joka on 28 prosenttia vapautuneista. Maksetuista sakoista kertynyt summa oli keskimäärin 167 000 euroa vuodessa.

Sakkotuomioita koskevasta osa-aineistostamme ($n = 2\,616$, ks. taulukko 2) ei ole mahdollista saada aukottomia tietoja sakkovankien alkuperäisten, vankeudeksi muunnettujen sakkotuomioiden rikoksista. Suurin osa puuttuvista tiedoista ($n = 329$) on sellaisia, joissa muunnettu sakkorangaistus oli tuomioistuimen määräämä uhkasakko. Eniten vankeudeksi muunnettuja sakkotuomioita oli annettu varkaus- ja liikenne rikoksista. Rikosenimikkeistä tavallisin oli näpistys, joka on yleisin rikos hieman yli 14 prosentissa tapauksista. Myös pahoinpitely ja rattijuopumus ovat yleisiä rikoksia sakon muuntorangaistusten taustalla.

Muuntorangaistusprosessin joutuisuutta on tutkittu vertailemalla alkuperäisten sakkotuomioiden rikosentekopäiviä muuntotuomion sekä vankilaan saapumisen päivämääriin. Aika ensimmäisestä sakkotuomioon johtaneesta rikoksesta sakon muuntorangaistuksen määräämiseen oli kes-

Kuvio 1. Vankiloista vuosittain vapautuneet sakkovangit keskimäärin 2011–2019 ($\bar{x} \approx 1\,200$) suoritettujen vankeuspäivien mukaan. Yksi ruutu kuvastaa 50 vapautunutta vankia ja vaaleat ruudut sakkonsa vankilassa maksaneita.

kimäärin 25 kuukautta. Tapausten (n = 2 299) välillä on kuitenkin huomattavaa vaihtelua. Aikaväli ensimmäisen rikoksen ja sakkovankeusjakson alkamisen välillä oli lyhimmillään kymmenen kuukautta, kun taas pisimmät ajat olivat 142 kuukautta ja keskiarvo 33 kuukautta.

Sakon muuntorangaistukseen tuomitut henkilöt ja rikosten uusiminen

Vuosina 2011–2019 päättyneet 11 014 sakkovankeusjaksoa jakautuivat 7 577:lle eri henkilölle. Tyypillisesti, 73 prosentilla henkilöistä, sakkovankeusjaksoja oli vain yksi. Naisten osuus oli 14 prosenttia (n = 1 078). Tämä on noin viisi prosenttiyksikköä enemmän kuin vankiloista vapautuneiden naisten osuus keskimäärin (ks. Tyni 2020). Suurin ikäryhmä sekä miehillä että naisilla oli 30–39-vuotiaat (yhteensä 31 %), ja ikä vapautumispäivänä oli miehillä keskimäärin 36 ja naisilla 34 vuotta.

Sakon muuntorangaistukseen tuomittujen tulotasoa on arvioitu jakamalla sakkojen eurosumma päiväsakkojen lukumäärällä.² Pienimmän, kuuden euron päiväsakon mukaan tuomittuja oli peräti 65 prosenttia (n = 4 891) tarkasteltavasta joukosta, mikä tarkoittaa, että heidän keskimääräinen nettokuukausitulonsa on alle 675 euroa. Pienituloisia henkilöitä, joiden käytettävissä olevat rahatulot jäävät alle 60 prosenttiin asuntokuntien kulutusyksikköjen mediaanitulosta, oli kaikkiaan 74 prosenttia sakon muuntorangaistuksen suorittaneista henkilöistä (pienituloisuuden määritelmästä ks. Tilastokeskus 2019).³ Kolmella neljäsosalla sakkovangeista nettokuukausitulot jäivät siis keskimäärin alle 1 220 euron. Yli kansallisen mediaanitulon tienasi varmuudella vain 220 henkilöä (3 %) koko aineistosta.

² Päiväsakon euromäärä perustuu tuomitun henkilön keskimääräiseen, edellisenä verovuonna vahvistettuun nettokuukausituloon (A 609/1999, 1:1–1:1 a; ks. myös Rikosseuraamuslaitos 2019). Tuloja ei ollut mahdollista arvioida niille henkilöille (n = 768), joiden sakkosumman ja päiväsakkojen osamäärä ei ollut tasasumma; nämä henkilöt olivat saattaneet esimerkiksi suorittaa osan sakoistaan ennen muuntotuomiota. Myöskään pelkkiä euromääräisiä uhkasakkoja saaneille henkilöille (n = 696) tuloarviota ei voinut muodostaa.

³ Pienituloisuutta on tarkasteltu tulojaon kokonaistilaston avulla (Suomen virallinen tilasto 2019). Tulokset ovat vain suuntaa antavia, koska yksittäisen henkilön tulotasoa verrataan asuntokunnittain määriteltävään ekvivalenttiin tuloon; toisin sanottuna analyysi sisältää oletuksen, että henkilöt asuvat yksin.

Taulukko 2. Muuntotuomioon johtaneet sakkorikokset vuosina 2015–2019 muuntorangaistuksen suorittaneilla henkilöillä

Henkilöitä (%)	
Yleisin rikostyyppi vankeudeksi muunnetuissa sakkotuomioissa	
Varkausrikokset	654 (25,0)
Liikennerikokset	491 (18,8)
Henkeen ja terveyteen kohdistuneet sekä ryöstörikokset	312 (11,9)
Huumausainerikokset	230 (8,8)
Petokset ja maksuvälinerikokset	228 (8,7)
Muut rikokset	372 (14,2)
Vain uhkasakko tai puuttuva rikostieto	329 (12,6)
Yhteensä	2 616 (100,0)
Yleisimmät rikosnimikkeet vankeudeksi muunnetuissa sakkotuomioissa	
Näpistys	378 (14,4)
Pahoinpitely	293 (11,2)
Rattijuopumus	238 (9,1)
Varkaus	202 (7,7)
Huumausainerikos	188 (7,2)
Törkeä rattijuopumus	179 (6,8)
Vahingonteko	112 (4,3)
Muut rikosnimikkeet	697 (26,6)
Vain uhkasakko tai puuttuva rikostieto	329 (12,6)
Yhteensä	2 616 (100,0)

Uusintarikollisuusanalyysissämme on tarkasteltu rikoksen uusineiden henkilöiden osuuksia erikseen sakkoon johtaneiden ja mihin tahansa tuomioon johtaneiden rikosten osalta (taulukko 3). Uusimiskäsitteellisesti selittävien muuttujien riskivaikutusta on analysoitu sekä erillisinä että monimuuttujamallissa, jossa muiden muuttujien vaikutus on vakioitu (liitetaulukko 1, ks. www.julkari.fi).

Vuosina 2011–2015 vapautuneista sakkovangeista (N = 4 559) 63 prosenttia syyllistyi kolmen seurantavuoden aikana yhteen tai useampaan rikokseen, josta seurasi tuomioistuimen määräämä tuomio. Sakkoon tuomittuja oli 50 prosenttia. Uusiminen tapahtui nopeasti: noin kolmannes (34 %) vapautuneista teki rikoksen kolmen ensimmäisen seurantakuukauden aikana. Aikaisemmalla rikollisuudella on vahva yhteys uusimiskäsitteeseen, mi-

Taulukko 3. Sakon muuntorangaistuksen vuosina 2011–2015 suorittaneiden henkilöiden (N = 4 599) uusintarikollisuus kolmen vuoden kuluessa vapautumisesta

	Uusineiden osuus (%)	
	Mikä taha- sa tuomio	Sakko- tuomio
Sukupuoli		
Nainen	38	26
Mies	34	20
Ikä vapautuessa (vuosia) (ka = 35,6; mediaani = 33; keskihajonta = 11,6)		
15–25	77	63
26–32	70	58
33–44	62	47
45–	43	30
Aiempiä vankilapäiviä yhteensä (ka = 443,2; mediaani = 75; keskihajonta = 823,0)		
0–14	41	31
15–75	53	42
76–495	75	60
496–	85	66
Yleisin rikostyyppi tuomiohistoriassa		
Henkeen ja terveyteen kohdistuneet sekä ryöstörikokset	60	44
Huumausainerikokset	73	64
Liikenne rikokset	58	40
Petokset ja maksuvälinerikokset	63	53
Varkausrikokset	79	66
Muut rikokset	46	36
Varkausrikokset		
Näpistys	84	75
Muu varkausrikos	77	62
Muuntorangaistuksen pituus (päiviä) (ka = 14,0; mediaani = 10; keskihajonta = 15,3)		
0–2	62	47
3–10	61	48
11–19	58	45
20–	72	59
Yhteensä	63	50

kä näkyi selkeänä riippuvuutena aiempien vankilapäivien määrän ja uusimisprosentin välillä. Tarkasteltavan muuntorangaistuksen pituuden yhteys uusimiseen ei ollut tilastollisesti merkitsevä.

Myös aiempien rikosten laatu on selkeä erotteleva tekijä sakkovankien uusintarikollisuusriskin suhteen. Analyysissa henkilöt on profiloitu yleisimmän tuomitun rikostyyppin mukaan, ja tuomiohistoriaa on tarkasteltu viiden vuoden ajalta ennen indeksijaksoa. Varkausrikoksista tuomittujen uusintarikollisuus oli korkeampaa (79 %) kuin muissa rikosprofileissa. Näpistykseen yleisimmin syyllistyneet erottuivat vieläkin korkeammalla uusijoiden osuudellaan (84 %). Myös huumausainerikoksista tuomittujen uusiminen oli yleistä, kuten petoksista ja maksuvälinerikoksista tuomittujenkin.

Uusimisriskianalyysin monimuuttujamalli osoittaa, että huumausainerikoksiin syyllistyneiden uusimisriski sakkorikoksiin (HR = 1,18; liitetaulukko 1, ks. www.julkari.fi) on suurempi kuin varkausrikoksia tehneillä, vaikka uusijoiden osuudet olivatkin pienempiä huumausainerikoksia tehneiden ryhmässä. Muihin kuin sakkorikoksiin huumausainerikostaustalla ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä. Tulos heijastaa lievien huumausainerikosten suurta määrää ja niiden rangaistusasteikkoa: käyttörikoksista tai vähäisten määrien hallussapidosta tuomitaan tyypillisesti sakkoa (ks. Kainulainen 2016). Aiempien sakkorikosten määrä on uusimisriskiä nostava tekijä silloinkin, kun muiden muuttujien vaikutus on vakioitu. Tämä koskee uusimista sekä sakkorikoksiin että vakavampiin rikoksiin.

Iän vaikutus uusintarikollisuuteen on voimakas: yhden ikävuoden lisäys vähensi uusimisriskiä neljällä prosentilla molemmissa uusimisriskimalleissa. Havainto on sama kuin useimmissa uusintarikollisuustutkimuksissa (esim. Tyni 2020). Rikoksuran aikana karttuva ikä voi selittää myös, miksi eniten aiempia vankilapäiviä suorittaneiden ryhmässä uusimisriski sakkorikokseen (HR = 1,60) on pienempi kuin toiseksi eniten vankilapäiviä suorittaneiden.

Sukupuolen ja uusimisriskin välinen yhteys on sakkovangeilla erisuuntainen kuin aiempien tutkimusten perusteella olisi oletettavaa (mt.). Naisten uusimisriski on selvästi miehiä suurempi sekä mihiin tahansa tuomioon johtaneessa uusintarikollisuudessa (miehet HR = 0,90) että sakkorikosten uusimisessa (miehet HR = 0,81). Naisista 67 prosenttia ja miehistä 63 prosenttia syyllistyi seuranta-aikana uusiin rikoksiin.

Kolmen vuoden kuluessa vapautumispäivästä oli kuollut kuusi prosenttia (n = 279) tutkimusaineistoomme kuuluvista henkilöistä. He olivat kuollessaan keskimäärin 43-vuotiaita.

Sakkovankeus tuomittujen ja vankilahenkilöstön näkökulmasta

Sakon muuntorangaistuksen suorittaminen vankilassa

Vankilahenkilöstön haastatteluiden perusteella lähes kaikki sakkovangit aloittavat vankeutensa vähäisillä ennakkovalmisteluilla: he saapuvat vankilaan poliisin tuomina, pian kiinniottotilanteen jälkeen. Tämä piti paikkansa myös kaikkien tutkimuksessa haastateltujen sakkovankien kohdalla. Joskus tuomioiden suuri määrä voi johtaa siihen, että tuomitulla ei ole selkeää mielikuvaa suoritetuista ja suorittamattomista rangaistuksista. Tällöin kiinniottokin saattaa tapahtua yllätyksenä keskellä tavallista arkipäivää. Etenkin vankiloiden sosiaalityöntekijät kiinnittivät huomiota siihen, että äkillinen kiinniotto aiheuttaa monesti kiireellistä järjestelytarvetta arkiasioiden – esimerkiksi lemmikkien hoidon – järjestämiseksi.

Myös vankilaan saapuvan henkilön päihtyneisyys tai huono terveydellinen tila voivat aiheuttaa erityisjärjestelyjen tarvetta. Päihtyneet sijoitetaan tarkkailuselliin terveydenhuoltohenkilöstön seurantaan. Vankilan poliklinikan ollessa suljettuna vangin terveydentilan tarkkaileminen on vankilan valvontahenkilöstön vastuulla. Erityisen huonokuntoinen vanki siirretään ambulanssilla kunnan terveyskeskuksen päivystykseen, ja vaikeimmissa tilanteissa potilas voi saada lähetteen Vankisairaalaan tai Psykiatriseen vankisairaalaan.

Varsinkin jos on alkoholin kanssa ongelmakäyttöä, niin (...) se kunto [voi olla] sillä tavalla vaarallisen huono, että voi ruveta kramppaamaan ja tämmöstä. (...) Meille on nyt näiden vuosien aikana aika tarkkaan sinne hoitajan selkärankaan tullut se kuva, (...) että pystytäänkö me hoitamaan vieroitusoireet täällä vai tarvitaanko Vankisairaala. (sairaanhoidtaja, vankila A)

Tyypillisesti ensimmäiset päivät vankilassa kuluvat tilapäiseen asuttamiseen tarkoitettussa matkasellissä. Ennen sijoittamista varsinaiselle asumisosastolle halutaan varmistaa, että tuomittu aikoo suorittaa muuntorangaistuksen vankeutena, eikä käytä viimeistä mahdollisuuttaan maksaa sakkonsa viiden arkipäivän kuluessa vankilaan saapumisesta. Henkilökunnan mukaan sakkovangit pyrkivät tyypillisesti suostuttelemaan sakon maksajiksi omaisiaan tai tuttaviaan, joita tavoitellaan puhelimitse. Sakko maksetaan vankilassa käteisellä tai pankkikortilla, minkä jälkeen vanki vapautuu välittömästi.

Kun sakkovanki asutetaan varsinaiselle selliosas-

tolle, hänellä on periaatteessa samat mahdollisuudet osallistua toimintoihin kuin muillakin vangeilla. Tavallisesti sakkovangit kuitenkin sijoitetaan sellaisille osastoille, joista osallistuminen työtoimintaan ei onnistu. Ruokailu- ja ulkoiluajkojen rytmittämät päivät kulutetaan selleissä aikaa viettäen. Useimmilla on mahdollisuus tavata vankilan kuntoutushenkilökuntaa, kuten sosiaalityöntekijää, psykologia tai päihdeohjaajaa. Monissa haastatteluisa tuotiin ilmi, ettei prosessi ole aukoton ja tasapuolinen.

Se on aika lailla vartijasta kiinni – ja myös siitä vangin oma-aloitteisuudesta – että hahmottaako vanki, kuinka palveleva laitos vankila on. Täällä on sosiaalityöntekijät, täällä on pastori ja muut ohjaajat, jotka hoitavat esimerkiksi päihdetyötä. Vartijasta on paljon kiinni, että yrittääkö kertoa sitten (...), jos [vanki] on ensikertalainen eikä tiedä näistä palveluista. (vartija, vankila F)

Muutamat haastatelluista sakkovangeista olivat ensimmäistä kertaa vankilassa, mutta useimmilla oli aiempaa kokemusta vankeudesta tai muista rikosseuraamuksista. Haastatteluisa vahvistui, että tiedot vankilassa avautuvista päihdekuntoutusmahdollisuuksista olivat monilla puutteelliset. Tukea päihdeongelman hoitoon ei ollut tarjottu kaikille haastatelluille sakkovangeille, tai se oli saatanut jäädä hyvin vähäiseksi. Lähes kaikki työntekijät mainitsivat sakkovankeuden lyhyen keston, kun puheenaiheena oli kuntouttavien prosessien käynnistäminen ja toteuttaminen vankeusaikana.

Me pystymme täällä ensinnäkin sen akuutin ongelman ehkä vakauttamaan ja luomaan yhteyksiä. Olemme sinne kotikuntaan esimerkiksi yhteydessä, että sieltä sosiaalityöntekijät heräisivät tai ottaisivat koppia, kun tämä vanki vapautuu. Mutta esimerkiksi asuntojen ja muiden hankkimiseen se on ihan liian lyhyt aika. (ohjaaja, vankila F)

Tutkimusajankohtana yksi sakkovangeista oli haastatteluhetkellä päihdekuntoutuslaitoksessa suorittamassa rangaistustaan. Ulkopuolista sijoittamista harkittaessa käytännöksi on muodostunut, että vangin kotikunnalta edellytetään sitoumusta rahoittaa se osa hoidosta, joka tapahtuu vankeuden päättymisen jälkeen. Rahoitussitoumuksen järjestäminen edellyttää paitsi resurseja myös sujuvaa yhteistyötä vankilan ja kuntien välillä. Tavoitteena on riittävän pitkäkestoinen kuntoutus, jolla tosiasiallisesti voidaan vaikuttaa tuomitun elämänhallintaan.

Vankilahenkilöstön haastatteluisa moni piti tärkeänä ja kehittämisen arvoisena asiana, että tuomitun ongelmiin pyrittäisiin tarjoamaan apua vankeusaikana mahdollisimman matalalla

kynnyksellä. Aika- ja resurssipulan ohella mainittiin vankien motivaatio keskeiseksi tekijäksi siinä, miksi kaikkia sakkovankeja ei ole mahdollista tukea päihdeettömydessä. Huomattavaa on myös jyrkkä raja vankeuden ja vapauden välillä: vapautuneiden vankien olosuhteiden seuraamista ei pidetty vankilahenkilöstön toimivaltaan kuuluvana asiana. Monen haastatellun mielestä ei ollut realistista, että sakkovankeuden aikana voitaisiin olenaisesti vaikuttaa päihdeorientoituneen ihmisen elämäntapaan.

Se on ehkä vähän raakaa ajattelua, mutta niin se vaan meillä menee, että jos joku ei just sillä hetkellä ole itse motivoitunut [päihdekuntoutukseen], niin sitten katsotaan seuraavalla kierroksella uudestaan. Meillä on aika paljon töitä niidenkin kanssa, ketkä on motivoituneita. (...) Jos me ruvetaan vastahakoisen ihmisen kanssa joi- tain jatkopolkuja suunnittelemaan, niin kyllähän me se tiedetään, että ei hän sinne mene, kun tuosta portista lähtee. (ohjaaja, vankila F)

Sakon muuntorangaistukseen tuomittujen elämäntilanteet

Haastatellut sakkovangit (N = 22) olivat sosiaalisen tilanteensa suhteen heterogeeninen joukko. Vankien elämäntilannetta on tarkasteltu toimeentulon, asumisen, työelämään ja koulutukseen kiinnittymisen sekä päihdeiden ja rikollisuuden osalta.

Pääsiallisina toimeentulon lähteinä haastateltavilla olivat tyypillisesti erilaiset tulonsiirrot, kuten toimeentulotuki, työmarkkinatuki tai työkyvyttömyyseläke. Lähes kaikki haastateltavat kertoivat oman varattomuutensa olevan pääsyy sakkokojen maksamatta jättämiselle. Muuntorangaistus saattaa pienituloiselle merkitä jopa helpotusta taloudelliseen ahdinkoon.

[Eläke on] 600 [euroa], vähän päälle, kuukaudessa. Mä olisin menettänyt kuukauden rahat, jos mä olisin maksanut [660 euron sakot], niin en mä olisi tullut toimeen siviilissä sitten enää. [...] Se oli periaatteessa nyt plussaa, kun mä sain olla tässä, eli mä sain hoidettua sen sakon näin sitten pois valtiolle. (sakkovanki, mies, 44 vuotta)

Peruskoulun jälkeistä ammatillista koulutusta oli useimmilla haastateltavista. Aikaisempaa työuraa kuvattiin katkonaiseksi ja erilaisista työtehtävistä koostuvaksi. Haastateltujen joukossa oli muutama työssäkäyvä tai opiskelija, mutta useimmat olivat haastatteluhetkellä työttömiä. Työttömyys oli ennen sakkovankeutta kestänyt yleensä pitkään, joillain jopa vuosia. Taustalla oli usein liiallinen päihdeidenkäyttö. Alkoholitai muu päihde saattoi myös olla syynä esimerkiksi ammattikoulun keskeyttämiseen.

Päihdeiden käyttö ja muu riskialtis toiminta saattoi kytkeytyä epävakaisiin elinolosuhteisiin. Haastatelluista kolmasosa oli vailla omaa asuntoa. Osa asui tukiasunnoissa tai asuntoloissa, mitä ei pidetty oman elämäntilanteen kannalta parhaana ratkaisuna. Vuokra-asunnossa asuvista kolme kertoi vuokriensa olevan myöhässä ja pelkäsi menettävänsä asunnon vankilassaolon aikana. Asumisongelmat selittyivät erilaisista elämäntilanteiden kielteisistä käännekohtista, joita kuvataan muun muassa seuraavasti:

Mulle ehkä tuli semmonen hetkellinen peliongelma, ja sitten mä en pystynyt maksamaan mun vuokria parin kuukauden verran. Sitten mä lähdin pois sieltä kämpästä. Ja mä tiesin, että mulle tulee nämä sakot ja kaikki tähän eteen, niin ei mulla ollut mitään. (sakkovanki, mies, 29 vuotta)

Sitten alkoi [työpaikassa] säästötkoot ja kun mä tulin viimeisenä taloon, niin mä lähdin ensimmäisenä pois siitä, ja multa meni työsuhdekämpä. Sen takia mä jäin kodittomaksi ja asunnottomaksi. (sakkovanki, mies, 48 vuotta)

Jotkut kertoivat olleensa erilaisissa päihdekuntoutuksissa ennen nykyistä muuntorangaistusta. Hoidot olivat pitkäaikaisia ja hoitosuhteet oli aloitettu jo nuoruudessa. Päihdeongelman lisäksi huolenaiheina saattoivat olla muut terveyttä koskevat asiat. Näihin oli saatu apua vaihtelevasti vankeuden aikana. Päihdeet olivat usein yhteydessä myös haastateltujen rikolliseen toimintaan. Monilla päihdeidenkäyttö oli alkanut varhain ja se oli ollut pitkäkestoista ja monimuotoista.

Ihan muksuna, joskus 9-vuotiaana mä aloin juomaan pikkuhiljaa. (...) Mä asuin kolme vuotta häkkisuoja- sa [tavaransäilytystila kerrostalon kellarissa] ennen kuin mä pääsin, sain sossulta kämpän 16-vuotiaana. Sitten mä lähdinkin suoraan linnaan. (...) Pahoinpitelyjä, varkauksia – kaikkea pikkupaskaa, mitä nyt sen ikäisenä voi tehdä yleensäkin. (sakkovanki, mies, 44 vuotta)

Harva haastatelluista sakkovangeista esitti pohdintoja rikollisen tekonsa ja nykyisen rangaistuksensa välisestä suhteesta. Tähän osaltaan vaikutti pitkä aika alkuperäisen teon ja rangaistuksen täytäntöönpanon välillä. Monet olivat sitä mieltä, että he eivät halua enää tulla suorittamaan uutta muuntorangaistusta tai muutakaan rikosseuraamusta; toisilla saattoi olla tiedossaan jo seuraava oikeuskäsittely ja mahdollinen vankeusrangaistus. Joidenkin haastateltujen vankien tulevaisuudensuunnitelmiin sisältyi lainkuuliaista elämäntapaa tukevia tavoitteita, kuten koulutukseen tai työelämään hakeutumista. Joka kolmannella kuitenkin vapautumispäivää koskevat suunnitelmat liittyi-

vät päihteiden hankkimiseen ja käyttöön, vaikka sen ohella odotettiin myös perheen tai ystävien tapaamista.

Mä olen viittä vaille kirvesmies. Mä suoritin 160 opintosuoritus pistettä 180:stä. (...) Siitä puuttuu se 20 eli pari näyttötyötä pitäisi käydä tekemässä. (sakkovanki, mies, 27 vuotta)

Kyllä tiedän, että varmasti menen hakemaan huumeita. Mutta ekana menen katsomaan lapsia. Katson lapset ja menen katsomaan, onko kämppä tallessa ja sitten juhliimaan. (sakkovanki, nainen, 33 vuotta)

Useimmat haastateltavista eivät kyseenalaistaneet sakon muuntorangaistuksen juridista oikeutusta, vaikka saattoivat epäillä, miten järkevää valtion kannalta on vangita henkilöitä, jotka eivät ole maksaneet sakkojaan. Moni mielsi sakkovankeuden muodollisena sovituksena, johon ei liitetty odotuksia päihdekuntoutuksesta tai muista siivilielämän ongelmien ratkaisemisesta.

Sakkovangit on sakkovankeja, ei niille ole tehty mitään vangin varasuunnitelmaa tai mitään tollasta. (...) [Vaihtoehtona] vois olla vaikka joku yhdyskuntapalvelu (...). Kyllä niitä pitäis olla enemmän, jotain visioita, kuin neljän seinän sisällä pitää. (sakkovanki, mies, 32 vuotta)

Johtopäätökset ja pohdinta

Tulostemme perusteella sakon muuntorangaistukseen tuomitujen henkilöiden asema suomalaisessa yhteiskunnassa on monella tavoin epävarma ja marginalisoitunut. Selkeä enemmistö tuomituista on pienituloisia. Yleisimmät rikosnimikkeet vankeudeksi muunnettujen sakkojen taustalla ovat näpistys, pahoinpitely ja rattijuopumus, ja yli 60 prosenttia tuomitaan uudesta rikoksesta sakkoon tai muuhun rangaistukseen kolmen vuoden kuluessa vankilasta vapautumisen jälkeen. Rikoksen uusimisen riskiä lisääviä taustatekijöitä ovat muun muassa tuomitun nuori ikä, aiempi vankeushistoria sekä tuomiot varkaus- tai huumausainerikoksista. Vertailu aiempaan tutkimukseen osoittaa, että sakkovankeudesta vapautuneiden kuolleisuus on suhteellisesti yhtä korkealla tasolla kuin ehdotonta vankeusrangaistusta suorittaneiden (ks. Tyni 2011, 165–166). Rikoksen uusiminen on kuitenkin harvinaisempaa muuntorangaistuksesta kuin ehdottomasta vankeusrangaistuksesta vapautuneilla. Poikkeuksellista sakkovangeissa on naisten tavallista suurempi osuus ja korkeampi uusimisprosentti miehiin verrattuna. (Ks. Tyni 2020.) Muuntorangaistuksen erityispiirteenä on

lisäksi se, että moni tuomittu maksaa sakkonsa ja vapautuu pian vankilaan saavuttuaan (vrt. Hinkkanen 2013). Rikoksenuusimisriskillä ei maksaneiden ja muuntorangaistuksen suorittaneiden välillä ole merkitsevää eroa.

Sekä vankilahenkilöstön että sakkovankien suhtautuminen muuntorangaistuksen kuntouttavuuteen on varauksellinen. Positiivisena mahdollisuutena nähdään se, että vankiloissa on asiantuntevasta ja resurssija puuttua tuomitujen terveydellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin ja järjestää kontakteja eri palveluntuottajiin. Mahdollinen päihdevieroitus ja muu lääkinnällinen apu sekä vankilan säännöllinen arki saattavat parantaa tuomitun epävakaata elämäntilannetta. Muuntorangaistus mahdollistaa sakon suorittamisen ilman varallisuuden kohdistuvaa rasitetta, minkä vuoksi se voidaan nähdä oikeudellista kuntoutumista edistävänä prosessina, joka ennaltaehkäisee myös vapautumisen jälkeisiä taloudellisia ongelmia. Näitä tekijöitä lukuun ottamatta muuntorangaistuksen täytäntöönpano on useimmille muodollista vankeuden suorittamista ilman sisällöllisiä tavoitteita.

Moni sakkovankeuden kuntouttavuutta haittaava seikka kytkeytyy jollain tavoin prosessin ajoitukseen tai kestoon. Kiinniotto ja äkillinen sulkeminen vankilaan keskeyttää tuomitun normaalit arkirutiinit ja voi aiheuttaa sosiaalista stigmaa tai ongelmatilanteita, joita on vaikea korjata vankilasta käsin. Toisaalta arkiolosuhteet lyhyen vankeusajan jälkeen ovat luultavasti hyvin samanlaiset kuin vangitsemishetkellä, mikäli hoitamatta jääneet velvoitteet eivät ole niitä ehtineet heikentää. Päihdeongelmalliselle pelkkä tilapäinen pakkovieroitus ilman hoitojatkumoa ja omaehtoista sitoutumista hoitosuunnitelmaan ei tarjoa riittävää tukea päihdeettömyyteen tähtäävään elämänmuutokseen. On myös huomionarvoista, että vuosia sitten tehty sakkotuomio on johtanut rikos ei välttämättä liity sakkovangin nykyiseen elämäntilanteeseen, minkä vuoksi muuntorangaistuksen moraalinen ulottuvuus tai pohdinnat omasta rikollisesta toiminnasta voivat jäädä vankeusaikana hyvin vähäisiksi tai irrallisiksi. Nämä haastatteluihin perustuvat tulokset yhdistettynä rekisteriaineistoista saatuihin tuloksiimme osoittavat, että sakkotuomioita – ja sakkojen maksamatta jättämisestä – aiheuttavan toiminnan taustalla on syitä, joita pelkkä muuntorangaistuksen suorittaminen ei ratkaise (vrt. Eaton & Mews 2019).

Tutkimuksessamme sovellettu kuntouttamisnäkökulma korostaa, että yksilöllisten rikoskäyttä-

tymiseen vaikuttavien tekijöiden lisäksi vankien kuntoutumiseen liittyviä sosiaalisia ja rikosoikeudellisia tekijöitä, jotka edistävät tai haittaavat tuomittujen elämänhallintaa. Kuntouttaminen ei ole vain tiettyjen ammattiryhmien vastuulle annettava selkeärajainen interventio vaan tavoitteellinen prosessi, joka edellyttää muun muassa tehokasta viestintää. Esimerkiksi sakkovankien pääsy pitkäkestoiseen, vapautumisen jälkeen jatkuvaan päihdehoitoon on lain suomista mahdollisuuksista huolimatta varsin harvinaista; tähän vaikuttavat sekä lyhyt vankeusaika että usein vaikea tiedonkulku ja päätöksenteko vankilan, hoitopaikan ja vangin kotikunnan välillä. Tutkimuksemme perusteella kehittämisen kohteeksi nousee tiedonkulun parantaminen erityisesti laitosten sisällä vankien ja eri ammattiryhmien välillä. Kuntouttavien prosessien jatkuvuuden varmistamiseksi yhteydenpidon ja päätöksenteon tulee olla sujuvaa myös eri viranomaisten ja palveluntuottajien kesken. Merkityksellisiä jatkotutkimusaiheita sakkovankien kuntouttamisen kannalta olisivat esi-

merkiksi ylihallinnolliset prosessit ja pitkittäisasetelmin toteutettavat kuvaukset näiden prosessien merkityksestä yksilön rikosuralla (esim. Hinkkanen 2013; Armstrong & Weaver 2013; Kuivajärvi 2003).

Hiljattain voimaan astuneiden lakimuutosten aiheuttama sakkovankien kokonaismäärän potentiaalinen lisäys sekä vankeusajan lyhentyminen eivät lupaa parannuksia sakonmuuntoprosessissa todettuihin perusongelmiin. Tuloksemme osoittavat, että sakkovankien kuntouttamistarpeet ovat hyvin moninaisia, mutta ne eivät välttämättä suuresti eroa muiden lyhytaikaisvankien tarpeista (vrt. esim. Kivivuori & Linderborg 2009, 175–186). Prosessin nopeatempoisuus kuitenkin asettaa vankiloille painetta sellaisten toimintamallien löytämiseksi, joiden avulla vankeuden kuntouttavat tavoitteet ja mahdollisuudet tulisivat aiempaa selvemmin toiminnan keskiöön. Onnistumisen mittarina voi käyttää esimerkiksi sitä, kuinka tasavertaisesti vankilan palvelut tavoittavat sakkovangit muihin vankiryhmiin verrattuna.

Saapunut 26.4.2020
Hyväksytty 15.10.2020

KIRJALLISUUS

A 609/1999. Asetus päiväsakon rahamäärästä.

Armstrong, Sarah & Weaver, Beth (2013) Persistent Punishment: User Views of Short Prison Sentences. *The Howard Journal of Criminal Justice* 52 (3), 285–305. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/hojo.12015> (luettu 8.5.2020)

Eaton, Georgina & Mews, Aidan (2019) The impact of short custodial sentences, community orders and suspended sentence orders on reoffending. Ministry of Justice Analytical Series. London: Ministry of Justice.

EV 245/2018 vp. Eduskunnan vastaus. Hallituksen esitys eduskunnalle sakon muuntorangaistuksen määräämistä koskevan sääntelyn muuttamiseksi.

Graunbøl, Hans & Kielstrup, Bo & Muiluvuori, Marja-Liisa & Tyni, Sasu & Baldursson, Erlendur & Guðmundsdóttir, Hafþís & Kristoffersen, Ragnar & Krantz, Lars & Lindstén, Karin (2010) Retur. En nordisk undersøgelse af recidiv blandt klienter i kriminalforsorgen. Utarbejdet i fællesskab av kriminalomsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. København: Kriminalforsorgen.

HE 178/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle sakon muuntorangaistuksen määräämistä koskevan sääntelyn muuttamiseksi.

Hinkkanen, Ville (2010) Sakon muuntorangaistuksen vähentämisen vaikutukset. Verkkokatsauksia 16/2010. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimus-

laitos. <http://hdl.handle.net/10138/152585> (luettu 21.11.2019)

Hinkkanen, Ville (2013) Sakkovangit – linnaanako? Teoksessa Ville Hinkkanen & Leena Mäkipää (toim.) *Suomalainen kriminaalipolitiikka. Näkökulmia teoriaan ja käytäntöön*. Tapio Lappi-Septälän juhlaKirja. Helsinki: Forum Iuris, 436–449.

Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik (2009) Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntilasta ja rikollisuudesta. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Kainulainen, Heini (2016) Huumeet ja laki. Päihdelinkki. Helsinki: A-klinikkasäätiö. <https://paihdelinkki.fi/fi/tietopankki/tietoiskut/paihteet-ja-yhteiskunta/huumeet-ja-laki> (luettu 30.3.2020)

Kuivajärvi, Kirsti (2003) 'Rikas maksaa rahallaan, köyhä selkänahallaan' – Tutkimus sakkovankien vankilaurasta. *Oikeus* 32 (2), 102–118.

Kyngäs, Margit (2000) Vankeus miehen elämäntilassa. Tutkimus nuorena rikoksentekijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. *Acta Universitatis Lapponensis* 36. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

L 767/2005. Vankeuslaki.

Laine, Matti (2014) Kriminologia ja rankaisun sosiologia. 2., uudistettu laitos. *Acta Poenologica* 1/2014. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.

LaVM 16/2018 vp. Valiokunnan mietintö. Hallituksen

- esitys eduskunnalle sakon muuntorangaistuksen määräämistä koskevan sääntelyn muuttamiseksi.
- Littunen, Jarmo (2013) Poliitiikkaa kriminaalipolitiikassa – tapauskuvaus sakon muuntorangaistuksesta 2000-luvulla. Teoksessa Ville Hinkkanen & Leena Mäkipää (toim.) Suomalainen kriminaalipolitiikka. Näkökulmia teoriaan ja käytäntöön. Tapio Lappi-Seppälän juhlaakirja. Helsinki: Forum Iuris, 161–184.
- McNeill, Fergus (2012) Four forms of ‘offender’ rehabilitation: towards an interdisciplinary perspective. *Legal and Criminological Psychology* 17 (1), 18–36. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.2011.02039.x> (luettu 21.11.2019)
- Oikeusministeriö (2009) Sakon muuntorangaistusjärjestelmän kehittäminen. Työryhmämietintö 2009:21. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Oikeusministeriö (2019) Sakon muuntorangaistuksen käyttöä laajennetaan 2021 alkaen. https://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/sakon-muuntorangaistuksen-kayttoa-laajenne-taan-2021-alkaen (luettu 21.11.2019)
- Oikeusrekisterikeskus (2019) Sakon muuntorangaistus. Palvelut: Lisätietoa sakoista ja muista seuraamusmaksuista. <https://www.oikeusrekisterikeskus.fi/fi/index/palvelut/lisatietojasakoistajamuistaseuraamusmaksuista/sakonmuuntorangaistus.html> (luettu 11.3.2020)
- Rikosseuraamuslaitos (2019) Seuraamukset: Sakko. Julkaistu 12.7.2019. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/sakko.html> (luettu 25.3.2021)

- mus.fi/fi/index/seuraamukset/sakko.html (luettu 25.3.2021)
- Suomen virallinen tilasto (2019) Tulonjaon kokonaistilasto [verkkajulkaisu]. ISSN=1797-3279. Helsinki: Tilastokeskus. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tul__tjkt/statfin_tjkt_pxt_013.px?rxid=7433bb45-5cec-4b66-9f79-fa3bf84fae13 (luettu 20.2.2019)
- Tilastokeskus (2019) Pienituloisuus. Tietoa tilastoista: Käsitteet. Helsinki: Tilastokeskus. <https://www.stat.fi/meta/kas/pienituloisuus.html> (luettu: 19.2.2019)
- Tyni, Sasu (2011) Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus. Teoksessa Raino Lavikkala ja Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. *Acta Poenologica* 2/2011. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 149–170.
- Tyni, Sasu (2015) Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Tyni, Sasu (2020) Vankien uusintarikollisuus vuosina 2000–2012 ja vankeuslain kokonaisuudistuksen uusintarikollisuusvaikutukset. *Oikeus* 49 (1), 47–73.
- Wuolijoki, Terhi & Vartiainen, Heikki & Aarnio, Jorma & von Gruenewaldt, Virpi & Lintonen, Tomi & Mattila, Aino & Viitanen, Päivi & Joukamaa, Matti (2011) Sakkovangit ovat vangeista sairaimpia ja huono-osaisimpia. *Suomen Lääkärehti* 66 (44), 3301–3306.

ENGLISH SUMMARY

Tuomas Laurila & Henrik Linderborg & Sasu Tyni & Olli-Pekka Aaltonen & Noora Lähteenmäki: Prospects for effective rehabilitation in default imprisonment. A study on fine defaulters and default imprisonment in the 2010s (Sakon muuntorangaistuksen kuntoutukselliset mahdollisuudet. Tutkimus sakkovangeista ja sakon muuntorangaistuksesta 2010-luvulla)

This study focuses on persons sentenced to a conversion sentence in lieu of unpaid fines in the 2010s. Legislative changes mean that the number of fine defaulters looks set to increase in Finnish prisons from 2021. Previous research suggests that most of these defaulters are among the most severely deprived individuals in the Finnish population. Here, our aim was to investigate the possibilities of prisons to respond to fine defaulters’ needs for rehabilitation in order to facilitate their reintegration into society. In addition to quantitative analysis of data gathered from the registers of the Criminal Sanctions Agency and the Legal

Register Centre, the study involved qualitative analysis of individual interviews with fine defaulters and prison staff members.

Our results confirm earlier findings concerning fine defaulters’ marginalized position in Finnish society. A clear majority of them are low-income earners, and more than 60 per cent are sentenced to a fine or other sanctions during the first three years following their release from prison. Due to the long time interval between the original offence and the enforcement of the conversion sentence, and a very short prison term, default imprisonment can hardly be a key factor in bringing about a profound change in the offender’s personal situation. However, if adequate communication within the facilities is maintained, prisons can serve as potential facilitators between fine defaulters and services in their home municipalities.

Keywords: fine defaulters, imprisonment, recidivism, rehabilitation, social inclusion.

KIRJOITTAJAT

Laurila, Tuomas, YTM, suunnittelija, Rikosseuraamuslaitos (tuomas.laurila[at]om.fi)

Linderborg, Henrik, VTT, dos., erikoistutkija, Rikosseuraamuslaitos

Tyni, Sasu, HTT, yliopistotutkija, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto

Aaltonen, Olli-Pekka, KTM, tietojärjestelmäasiantuntija, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto

Lähteenmäki, Noora, OTM, tohtorikoulutettava, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto